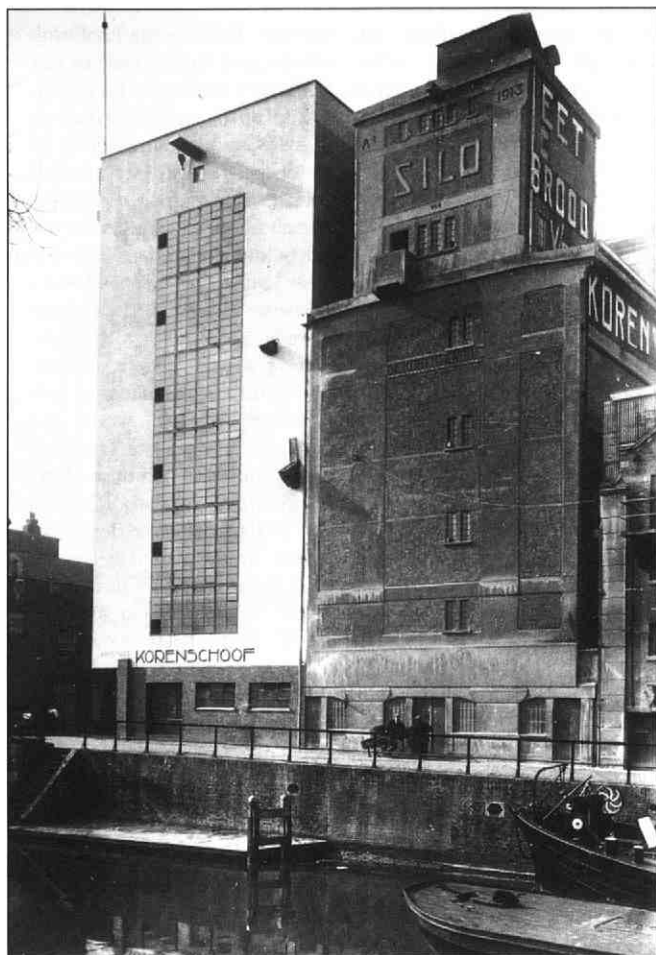

Industriële bedrijvigheid in de Vechtstreek: industrie en water.

'De Korenschoof':
Gemeente Archief
C.24.424

De Utrechtse Vechtstreek staat bekend als de vestigingsplaats van monumentale buitenhuizen van de Amsterdamse elite uit de zeventiende en achttiende eeuw. Aan de oevers van het rustige vaarwater van de Utrechtse Vecht was het na gedane arbeid goed toeven. Zo verschenen de thee-koepels, de tuinhuisen, de lusthoven en de siertuinen in de 'setting' van de zeventiende en achttiende eeuwse landerijen. In de literatuur is aan deze buitenplaatsen overvloedig en op veler-

lei wijze aandacht geschonken. Veel minder bekend is diezelfde Vechtstreek als vestigingsplaats van industriële bedrijvigheid. Niettemin zijn er gevallen bekend van buitenplaatsen die ruimte hadden vrijgemaakt voor industriële activiteiten, zoals de steenbakkerij bij 'Cromwijck'. Maar ook in ander opzicht is de Vechtstreek als vestigingsplaats voor industriële bedrijvigheid van belang (geweest). Er kan onderscheid gemaakt worden tussen vestigingen langs 'oud' en 'nieuw'

water in deze regio. Als 'oud' water kan worden aangemerkt de loop van de Utrechtse Vecht; als 'nieuw' water het Merwedekanaal (het huidige Amsterdam-Rijnkanaal). Aan het 'oude' water treffen we de traditionele bedrijfstakken aan, die voor een belangrijk deel afhankelijk waren van de Vecht als vaarroute of van de in de directe omgeving van de rivier te vinden grondstoffen: de steenen pannenbakkerijen, de meel- en broodfabrieken, de houtzagerijen en de bierbrouwerijen. Aan het 'nieuwe' water treffen we voorbeelden aan van de moderne nijverheid: de mengvoederindustrie, de metaalnijverheid en de betonproductie. Een tweetal voorbeelden: 'De Korenschoof' en UTD.

'De Korenschoof'

De meelfabriek 'De Korenschoof' was gevestigd aan de Zeedijk, naast de huidige lokatie van de firma Jongeneel. De geschiedenis van 'De Korenschoof' gaat terug tot het begin van de vorige eeuw. Aanvankelijk was er sprake van een gemengd bedrijf. Omstreeks 1830 werd het bedrijfsdoel van de onderneming dan ook als volgt omschreven: 'het malen van koren, snuif, cement en het zagen van hout, het spinnen van wol, mitsgaders eene negotie in houtwaren.' De energie voor deze bedrijven werd verkregen door middel van een van de gemeente Utrecht gehuurd waterrad; de houtzaagmolen kon zowel door wind- als waterkracht worden aangedreven. De vestiging van het bedrijf aan goed bevaarbaar water was van doorslaggevend belang. Dat blijkt uit een aanvaarding van de onderneming met de gemeente Utrecht in 1843. In dat jaar kwam het Utrechtse gemeen-

tebestuur met het plan de houten beschoeiing van de Vecht, ter hoogte van de houtzaagmolen, te vervangen door een stenen glooiing. Een beschoeiing in deze vorm zou funest zijn geweest voor het transport. De schepen die geladen en gelost moesten worden, zouden te ver van de kade verwijderd blijven om snel te worden afgehandeld. De firma tekende protest aan tegen de plannen van de gemeente. Naar aanleiding van deze actie besloot het gemeentebestuur de kade bij de houtzagerij recht te laten en elders een aflopende beschoeiing aan te leggen. Overigens werd de houtzaagmolen in 1851 aan Jongeneel verkocht onder het beding, dat op het terrein van de firma Jongeneel nooit koren gemalen zou mogen worden. Sinds 1857 vormde de meelproductie de hoofdactiviteit van de onderneming. In een nieuw fabriekspand werd een stoommachine van 20 p.k. geplaatst die twaalf paar molenstenen, drie pelstenen en een wolspinnerij in beweging bracht. Het pellen van rijst en het spinnen van wol werd in 1860 afgestoten. Toenemende specialisatie en mechanisatie kwamen tot uitdrukking in de bouw van een graanpakhuis aan de Zeedijk en een broodfabriek aan de Kaatstraat; in 1906 werd besloten tot de sloop van het waterrad. Tien jaar later was de gehele fabriek geëlectriceerd, waardoor ook de stoommachines van het toneel waren verdwenen.

'UTD'

De afkorting UTD staat voor: Ulbe Twijnstra-Delfia en duidt op de samenwerking tussen U. Twijnstra's oliefabrieken en Delfiamengvoeders (onderdeel van het

Unilever concern). Deze - in 1963 aangevangen- samenwerking was overigens niet van blijvende aard. De voordelen die de Unileverdirectie van de fusie verwachtte bleven uit en UTD werd in 1968 weer een zelfstandige onderneming. Tegen het eind van de vorige eeuw exploiteerde Twijnstra een olieslagerij in het Friese Akkrum. In een oliemolen werd uit lijnzaad olie geperst en van het overgebleven restprodukt werden veekoeken gemaakt. In de oliemolens werd het lijnzaad eerst tussen walsen geplet en het aldus verkregen meel werd verwarmd. De olie kon nu gemakkelijk worden verwijderd. Het warme meel werd in een platte zakken verpakt. Deze zakken werden twee aan twee in een installatie geplaatst, waarin een door windkracht of stoommachine aangedreven heiwerk zo'n dertig keer op de zakken sloeg. Op deze wijze werd de olie uit het meel geslagen: vandaar de naam olieslagerij. Wat overbleef waren de zogenaamde voorslagkoeken. De eerste fabriek van Twijnstra werkte geheel volgens deze Hollandse methode; de hydraulische pers werd nog niet toegepast. Aanvankelijk was de wind de voornaamste aandrijfkraft, maar reeds vier jaar na de oprichting van het bedrijf (in 1887) werd er een stoommachine gekocht bij de firma Stork en werden er in Engeland twee hydraulische persen besteld. Na een brand in 1894 werd de oude slagmethode geheel verlaten. De capaciteit werd steeds uitgebreid en omstreeks 1915 was er sprake van een modern geoutilleerd bedrijf. Tijdens de Eerste Wereldoorlog profiteerde het bedrijf van de uitsluiting van Duitsland van de wereldhandel in

palmpitten en sesamzaad. Na de beëindiging van de oorlog liep echter de vraag naar lijnolie sterk terug. De vraag naar veekoeken steeg daarentegen sterk. De directie besloot daarom een eerder aangekochte lokatie in de omgeving van Dordrecht van de hand te doen en in Maarssen een groter stuk grond te kopen. Deze lokatie lag gunstiger voor de afzet van veekoeken. Door de ligging aan het Merwedekanaal bleven ook de transportkosten voor de aanvoer van het benodigde lijnzaad laag. In 1921 kocht Twijnstra de hofstede 'Op-Buuren', die, gescheiden door het Merwedekanaal, achter de gelijknamige buitenplaats lag, waar toen de Amsterdamse Kininefabriek gevestigd was. Op deze plaats verscheen een geheel nieuwe fabriek, die uitgerust was met zeer moderne apparatuur. De technische inrichting van de fabriek werd in eigen beheer uitgevoerd met toepassing van de in Akkrum opgedane ervaringen. Het bedrijf sloot bovendien een overeenkomst met de gemeente Maarssen voor de huur van een aantal nieuwe arbeiderswoningen. Daarin werden de uit Friesland overkomen werknemers gehuisvest. Dit woongebied staat tot op de dag van vandaag nog bekend als de 'Friezenbuurt'.

P.S. Binnenkort verschijnen er in de reeks 'Midden-Holland in bedrijf' twee afleveringen over bedrijvigheid langs de Vecht (Deel 1: Utrecht, Zuilen en Maarssen; Deel 2: Breukelen, Loenen, Vreeland, Weesp en Muiden) Het eerste deel zal door de Utrechtse Stichting Industrieel Erfgoed (Usine) feestelijk worden gepresenteerd met boottocht op de Vecht. Deze tocht zal langs diverse lokaties van industrieel erfgoed voeren.